

Jono Pašakauskio SJ (1684–1757) veiklos tyrimai ir pirmasis jo gyvenimo aprašymas (*compendium vitae*)

MINTAUTAS ČIURINSKAS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
ciurinskas@liti.lt
<https://orcid.org/0000-0003-2146-9652>

ANOTACIJA. Pagrindiniai straipsnio tikslai yra šie: 1) trumpai priminti Lietuvos provincijos jėzuito Jono Pašakauskio gyvenimo ir veiklos faktus; 2) trumpai apžvelgti užsienio ir lietuvių tyrimus, skirtus šiam produktyviam XVIII a. vidurio rašytojui, istorikui, vertėjui, pirmųjų kalendorių Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje sudarytojui, tuo siekiant atkreipti dėmesį į tolesnių tyrimų aktualumą; 3) pristatyti išlikusį pagal Jėzaus Draugijos tradiciją ir nuostatus parašytą trumpą pomirtinį Pašakauskio gyvenimo aprašymą (*necrologium, compendium vitae*). Tai vienas pagrindinių šaltinių apie daug nusipelnusio lietuvių kultūrai jėzuito gyvenimą.

Atskirai publikuojamas šio biografinio teksto apie Pašakauskį lotyniškasis originalas ir vertimas į lietuvių kalbą su paaiškinimais. Publikacijai panaudotas nekrologo tekstas, saugomas Jėzaus Draugijos archyve Romoje (Archivum Romanum Societatis Iesu), ir jo kopija, pridėta prie Pašakauskio didžiausio rankraštinio veikalo *De viris illustribus Provinciae Lithuaniae S. J.*, saugomo Krokuvos jėzuitų archyve (Archiwum Prowincji Południowej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie).

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Jonas Pašakauskis; Jan Poszakowski; *necrologium*; *compendium vitae*; Lietuvos jėzuitų provincija.

... ante vivere desiit, quam viverent tot alii, quos voluit, in legentium animis

Ex Compendio vitae P. Joannis Poszakowski¹

Daugumoje darbų, kuriuose aptariami lietuvių jėzuito Jono Pašakauskio biografijos faktai, tiesiogiai ar netiesiogiai naudojami kartu su šiuo straipsniu publikuojamu trumpu jo gyvenimo aprašymu². Vien jau to užtenka pagrįsti Pašakauskio pomirtinės biogramos publikavimo ir pristatymo reikalingumą.

Pašakauskis nėra nežinomas Lietuvoje ir mokslo tyrimuose, ir informaciniuose leidiniuose, bet jis žinomas tikrai nepakankamai. Todėl šaltinio – trumpo tradicinio jėzuitiško gyvenimo aprašymo (*compendium vitae, summarium vitae*) – publikacija yra proga suaktualinti daug nuveikusią LDK kultūroje asmenybę ir kartu atkreipti dėmesį į Pašakauskio recepcijos lituanistiniuose tyrimuose trūkumus. Netrukus po mirties nežinomo Nesvyžiaus jėzuito plunksna aprašytas Pašakauskio gyvenimas yra brangus ir išskirtinis tuo, kad tai yra ne praėjus ilgesniam laikui objektyviai surankiotų žinių išdėstymas, o nuoširdus „regėjusio liudininko“ pasakojimas. Jėzuitų nekrologai tradiciškai daug dėmesio skirdavo aprašomo mirusio Draugijos nario gyvenimo pabaigai, tuo laiku atsiskleidžiančioms dorybėms, nes ir buvo rašomi tuose jėzuitų namuose, kur užsibaigdavo bendrabrolio žemiškasis gyvenimas.

Deklaravus nedidelį Pašakauskio žinomumą Lietuvoje, logiška būtų pateikti žinomus jo gyvenimo faktus. Tačiau mokslininkų tai jau yra padaryta (nors isto-

¹ „...gyvenimą baigė greičiau, negu daugybė kitų [gyvenimų] apsigyveno skaitytojų širdyse, kaip jis norėjo“. Citata iš čia publikuojamo Pašakauskio nekrologo *Compendium vitae*, kuriame anoniminis jį parašęs autorius jėzuitas apgailestauja, kad beveik parengęs didįjį veikalą apie įžymius Lietuvos provincijos jėzuitus *De viris illustribus Provinciae Lithuaniae* Pašakauskis mirė nespėjęs jo išspausdinti.

² Noriu padėkoti Andrea Marianui, kuris suteikė savo turimas Jėzaus Draugijos archyvo Romoje (Archivum Romanum Societatis Jesu, toliau: ARSI) saugomo Pašakauskio nekrologo kopijas. Taip pat didelė padėka jėzuitiškuosius tyrimus palaikančiam ir visaip savo patyrimu, žiniomis, rengiamų tekstų peržiūromis bei taisymais padedančiam Liudui Jovaišai, kuris parūpino geros kokybės čia publikuojamo Pašakauskio nekrologo (*Compendium vitae*) bei „autobiografijos“ iš jo rankraštinio veikalų *De viris illustribus Provinciae Lithuaniae S. J.* (p. 975–977), kokybiškas nuotraukas iš Krokuvos Jėzaus Draugijos archyvo – Archiwum Towarzystwa Jezusowego w Krakowie (toliau: ATJKr), rankr. 1536. *De viris illustribus* rankraštis, nurodant visų jėzuitų, kuriems yra skirtos biogramos, vardus, aprašytas: Ludwik Grzebień SJ, *Inwentarz archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie: Rękopisy do 1820 roku*, Kraków: Akademia Ignatianum w Krakowie, 2017, p. 279–290.

riniu požiūrio visada yra ir bus ką pridurti turbinant žinias ir jas tikslinant, ypač pateikiamas senstelėjusioje mokslinėje ir populiarioje literatūroje). Straipsnio žanro neatitiktų bandymas aprašyti tai dar detaliau, nei jau yra padaryta biografiniuose, enciklopediniuose leidiniuose, straipsniuose, kurių dalį toliau apžvelgsime. Juk po ranka internetas, o net *Vikipedijoje* yra netikėtai išsamus straipsnis, tačiau jis (ir tai ne atsitiktinis simptomas) – lenkų kalba, tad paieškoje tenka surinkti lenkišką vardo formą. Išsamumu su esamais parankiniais tekstais čia varžytis nėra prasmės. Todėl vietoje įžangos pateiksime bandymą apibendrinti gana ilgą ir įdomų jėzuito gyvenimą, suskirstydami jį į periodus.

Nors niekur lyg ir nėra deramai akcentuota, bet jo biografija natūraliai dalijasi į etapus, tad lengvai kitur pasiekiamą enciklopedinę medžiagą čia pateiksime suskirstę savo pastebėtu principu, trumpai ir tik pasirinktinai, tokiais skirsniais:

1. Vaikystė, jaunystė, jėzuitiškoji formacija (gimtas Šėduvos kraštas, Vilnius, Nesvyžius, Kražiai, Kaunas).

2. Jeronimo Florijono Radvilos mokytojo, Radvilų dvaro kapeliono pareigos (daugiausia Palenkės krašte, Bialoje).

3. Pareigos Slucko, Nesvyžiaus kolegijose ir gyvenimo pabaiga.

Paminėsime tik svarbiausias šių etapų datas ir, pasirinktinai, kai kuriuos biografijos faktus³.

1. Šėduvos parapijos (Trakų vaivadijos Upytės pavieta) lietuvių bajorų šeimoje gimęs 1684 m. kovo 1 d. Antanas Pašakauskis greitai pasirinko jėzuito kelią ir, 1700 m. tapęs Jėzaus Draugijos naujoku, toliau šiuo keliu ėjo tiesiai, be sustojimų. Jo lavinimosi etapai (Vilniaus kolegijoje), vėliau koreliuojantys su įprasta Draugijoje dėstymo praktika (Vilniaus, Kražių, Kauno kolegijose, po to vėl Vilniuje), atrodo kaip to laiko Lietuvos jėzuito, gerai savo gabumus atskleidusio visose jam pavestose pareigose, pavyzdinis modelis. Iš šio laiko norisi paminėti jo kaip retorikos ir poetikos profesoriaus veiklą: 1714 m. Kauno kolegijoje, 1715 m. Kražių kolegijoje. O po terciato Nesvyžiuje (1716–1717 m.) grįžęs į Kauną, jis iki 1718 m. čia buvo ne tik dvasinių reikalų

³ Remiuosi visų pirma Pauliaus Rabikausko rankraštiniu korteliniu katalogu su informacija apie Lietuvos provincijos jėzuitus. Ši personalijų kartoteka saugoma Jėzuitų namų archyve Vilniuje, Rabikausko fonde. Jonui Pašakauskiui (žr. *sub voce*: Poszakowski, Joannes, P.) skirtos dvi biografine informacija užpildytos kortelės. Jų kopijas suteikusiai Brigitei Zorkienei dėkoju už pagalbą.

ir studijų prefektas, bet ir pamokslininkas, sakęs pamokslus lietuvių kalba (*concionator Lithuanicus*).

Šis laikotarpis baigiasi 1721/1722 mokslo metais, kuriais dėstė metafiziką ir etiką (kitaip sakant, filosofiją) Vilniaus akademinėje kolegijoje, o kitais metais jis minimas jau kaip žemesniųjų ir aukštesniųjų klasių prefektas Nesvyžiaus kolegijoje.

2. Radvilų dvare, visų pirma kaip Jeronimo Radvilos auklėtojas, Pašakauskis (formaliai priskirtas Nesvyžiaus, nuo 1733 m. – Slucko kolegijai) darbavosi nuo 1722 m. Nuo tų metų jėzuitų informaciniuose sąvaduose įvardijamas kaip Radvilų dvaro misionierius arba, kartais, kaip teologas (*missionarius aulicus celsissimi principis, theologus*). Tai truko beveik 13 metų, iš kurių 11 buvo Jeronimo Florijono Radvilos auklėtojas (tam pasitelktas jo motinos Onos Kotrynos Radvilienės), todėl galėjo naudotis Radvilų giminės biblioteka ir archyvu Nesvyžiuje, daug laiko gyveno Radvilų rezidencijoje Bialoje. Turėdamas galimybę realizuoti savo įvairialypius mokslinius interesus, paskelbia pirmuosius religinės polemikos veikalus (nuo 1733), o šio periodo pabaigoje parengia ir pirmuosius savo kalendorius (pirmasis iš penkiolikos išėina Vilniaus akademijos spaustuvėje 1736 m.)

3. Trečiasis etapas prasidėjo nuo 1735, kai Pašakauskis tapo Slucko kolegijos rektoriumi. Išliko ir glaudūs ryšiai ir su Radvilomis. 1738–1742 m. buvo Nesvyžiaus kolegijos rektorius. Vėliau, nuo 1742 m., Draugijos vidaus dokumentuose jis nurodomas kaip Nesvyžiaus terciate einantis dvasinių reikalų prefekto, nuodėmklausio ir kitas pareigas, bet visuomet pažymima, kad esąs rašytojas (*scriptor librorum*). Toks įrašas yra ir informacijoje 1754/1755 m. kataloge – prieš jo paskutiniąją ligą, išstikusią, atrodo, 1756 m. pabaigoje, ir mirtį 1757 m. birželio 3 d.

Visą čia apžvelgtą sausoką informaciją gyvesniu ir detalesniu turiniu (be įvairių tyrimų ir kitų šaltinių) reikšmingai papildoma šiuo straipsniu publikuojamas Pašakauskio gyvenimo aprašymas.

Vytautas Vanagas savo pastabose, skirtose Pašakauskiui kaip galimam pirmosios lietuvių kalbos gramatikos autoriui, prieš pateikdamas jo biografinius faktus yra taikliai apibūdinęs: „Jonas Pašakauskis (vadintas ir Pošakovskiu) yra enciklopedinė lietuvių ir lenkų kultūros personalija.“⁴ Taip išties yra. Bet lygi-

⁴ Vytautas Vanagas, „Universitas linguarum Litvaniae autorystės problema“, in: *Knygotyra*, 2012, t. 59, p. 269.

nant atliktų tyrimų svorį akivaizdu, kad lietuviškieji neprilygsta tiems, kurie įvykdyti Lenkijoje. Pašakauskis, be abejo, vertas ir Lietuvos moksle tapti ne tik „enciklopedine“, bet „monografinė“ personalija, nes monografijos verta vien jo įvairi rašytojo veikla ir paliktas kultūrinis pėdsakas. Iškalbinga, kad Lenkijoje monografija jau yra⁵. Bet taip pat iškalbinga situacija, kad apie kokį nors lituanistinį Pašakausko paliktą pėdsaką (apie kurį antai svarstė Vanagas) ten užuominų, išskyrus sausai paminėtą jo lietuvišką pamokslavimo faktą, nerasime.

Ne toks jau dažnas atvejis, kai, žinodami gana tikslių lietuvių jėzuito kilmės vietą, apie tai, ką ir kaip jis galėjo nuveikti rašydamas lietuvių kalba, galime svarstyti remdamiesi gimtąja šnekta – Pašakauskis gimė „vakarų aukštaičių šiauliškių tarmės plote, Šeduvos parapijoje, prie Mūšon įtekančios Daugyvenės intako, kurio pavadinimas Šaka tikriausiai davė pagrindą ir jo giminės pavardei“⁶. Tačiau Vanago hipotezė apie Pašakauskį kaip galimą lietuvių kalbos gramatikos autorių kol kas lieka hipotezė, ne iki galo įtikinama ir tebelaukianti patvirtinančių ar paneigiančių argumentų. Bet pakeliui, ją iškeliant ir svarstant, buvo atkreiptas dėmesys į svarbų biografinį aspektą, reikalui esant leidžiantį įsivaizduoti, kokia lietuvių tarme skambėjo Pašakausko sakytieji lietuviškieji pamokslai.

Tokie klausimai rodo Pašakausko aktualumą ir tai, kad vargu ar kas juos imsis išspręsti, jei dėmesio Pašakauskiui nerodys Lietuvos mokslas. Lenkijos tyrėjams jis visų pirma, nors ir lietuvių kilmės, bet lenkų teologas, istorikas, kalendorių autorius, švietėjas, jie pirmauja daromais tyrimais. Gal nenuostabu, nes išliko tik lenkų bei lotynų kalba rašyti Pašakausko darbai, o brandžioji jo gyvenimo dalis praėjo Lietuvoje, tačiau atokiau nuo etninių lietuviškųjų žemių (antai Nesvyžiuje, Slucke ir kt.). Bet tai nėra argumentas Pašakausko veikla mažiau domėtis Lietuvoje, tebūnie atvirksčiai – tebūnie paskata tirti intensyviau.

Pirmiausia apžvelkime, kas yra rašyta lietuvių autorių Lietuvoje ir užsienyje. Atrodo, nedaug trūko, kad galėtume pasakyti, jog su lietuviškaisiais tyrimais bei enciklopediniais tekstais Pašakauskiui visai nesisekė. Viena vertus, jis liko neaptartas kaip raštų autorius Vaclovo Biržiškos lietuvių rašytojų biografijų, bibliografijų ir biobibliografijų sąvade *Aleksandrynas* (Čikaga, 1960–

⁵ Justyna Żukowska, *Jan Poszakowski – historyk czasów saskich*, Słupsk: Wydawnictwo naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, 2016.

⁶ Vytautas Vanagas, „*Universitas linguarum Litvaniae* autorystės problema“, p. 269.

1965; Vilnius, 21990). Tačiau garsiajam lietuvių bibliografui ir knygotyrininkui Pašakauskio asmuo ir darbai buvo puikiausiai žinomi. Elektroninė paieška suskaitmenintuose *Aleksandryno* tomuose leidžia atrasti Pašakauskį (minimą kaip Poszakowskį) daugiau kartų, nei nurodo knygos rodyklė, tačiau visur – tik kaip duomenų, biografinių ir knyginių, šaltinį⁷. Dažniausiai nurodomas būtent jo biografinis veikalas *De viris illustribus Provinciae Lithuaniae S. J.* (Toliau trumpiname – *De viris illustribus.*) Tai turbūt simptomas, paaiškinantis ir vėlesnių lietuviškųjų tyrimų negausumą. *Senųjų lietuviškų knygų istorijoje*⁸ Biržiška Pašakauskį mini panašiai.

Tokį nedidelį dėmesį Pašakauskio asmeniui iševijijoje kompensavo straipsnis, Pašakauskiui skirtas *Lietuviškojoje enciklopedijoje*⁹. Jį parašė Antanas Liuima, tuo metu galėjęs naudotis Romos Jėzaus Draugijos archyvo medžiaga, kurią mini. Todėl straipsnis labai vykęs – ir pakankamai išsamus, ir tikslus. Jis yra puiki atspirtis bet kam, pradedančiam domėtis Pašakauskiu ir jo kūriniais. Iš esmės jį nelabai tepapildytų net Pauliaus Rabikausko korteliniame kataloge ant dviejų kortelių surašyti biografiniai faktai, surinkti iš išlikusios jėzuitų dokumentacijos (daugiausia tame pačiame ARSI)¹⁰. Tačiau tarp Rabikausko tiriamų temų Pašakauskis ir jo veikla nepateko. Liudo Jovaišos parengtame Rabikausko jėzuitiškųjų tyrimų rinkinyje Pašakauskis minimas aptariant Vilniaus akademijos rektorių sąrašus, kuriuos jis paskelbė didžiajame ir mažajame savo kalendoriuose, skirtuose Jėzaus Draugijos 200 metų sukakčiai pažymėti¹¹ bei kitais atvejais¹², daugiausia kalbėdamas apie apologetikos veikalus, istorijos populiarizaciją.

⁷ Vaclovas Biržiška, *Aleksandrynas. Senųjų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m., biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos*, t. 1: XVI–XVII amžiai, Čikaga: JAV LB Kultūros Fondas, 1960, p. 246 ir 250: Pašakauskis paminėtas kaip Konstantino Sirvydo SJ biografinis šaltinis; p. 262: kaip Jokūbo Paškevičiaus SJ biografinis šaltinis; p. 280 ir 286: kaip Jono Chondzinskio SJ biografinis šaltinis; p. 322 ir 323: kaip Prano Šrubauskio SJ biografinis šaltinis; p. 378 ir 379: kaip Gabrieliaus Šimkevičiaus SJ biografinis šaltinis.

⁸ Originalusis leidimas (I dalis – 1953, II dalis 1957) perpublikuotas: Vaclovas Biržiška, *Knygotyros darbai*, Vilnius: Pradai, 1998, p. 31–320. Šiame leidime Pašakauskį randame paminėtą (kaip Joną Pošakovskį) p. 34, 169, 459.

⁹ Antanas Liuima, „Pašakauskis (Poszakowski) Jonas“, in: *Lietuvių enciklopedija*, t. 22, redagavo Jonas Grinius, Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, p. 124–125.

¹⁰ Informacijos kortelės, skirtos Pašakauskiui: „Poszakowski Joannes, P.“, Lietuvos jėzuitų provincijos personalijų kartoteka, Vilniaus jėzuitų namų archyvas, Pauliaus Rabikausko fondas.

¹¹ Paulius Rabikauskas, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002, p. 128–129

¹² *Ibid.*, p. 237, 241, 329.

Nelabai stebina, kad okupuotos Lietuvos laikais į tarybines enciklopedijas (užteks paminėti daugiatomę visuotinę¹³ ir vad. mažąją¹⁴) nepateko net menkas straipsnelis apie Pašakauskį. Didesnė nelaimė, kad jo nepavyko rasti dabartinėje *Visuotinėje lietuviškojoje enciklopedijoje*¹⁵. Bet tai turbūt pataisoma elektroninėje versijoje? Juk pagrindu galima paimti minėtą Liuimos enciklopedinį straipsnį.

Vytautas Vanagas ne tik žinojo Pašakauskį ir kartu su kitais jį apibūdino deramu straipsneliu savo enciklopedinio pobūdžio *Lietuvių rašytojų sąvade* (ir 1987, ir 1996 m. leidimuose¹⁶). Jis pateko ir į Vanago kaip tyrėjo akiratį. Vienas iš retų atvejų, kai Pašakauskiui skiriamas mokslinis tiriamasis tekstas – nedidelis Vanago straipsnis, kur iškeliamas Pašakauskio kaip galimo anoniminės lietuviškosios gramatikos autoriaus hipotezė¹⁷. Čia tyrėjui labai pravertė tiksliai žinoma Pašakauskio gimimo vieta, leidžianti nustatyti jo gimtąją lietuvių kalbos tarmę.

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto, kur darbavosi ir Vanagas, parengtoje *Lietuvių literatūros enciklopedijoje* leidinio žanrą atitinkantį straipsnelį apie Pašakauskį suformulavo Mikas Vaicekuskas¹⁸.

Į Pašakauskio rengtus ir leistus kalendorius dėmesį savo tyrimuose yra atkreipusi Regina Jakubėnas¹⁹. Nuo Pašakauskio natūraliai prasideda bet kokia mokslinė kalba apie tolesnį kalendorių leidimo darbą (pvz., Paprockio veiklą²⁰).

¹³ *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 8, Vilnius: Mokslas, 1981, p. 501.

¹⁴ *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 3, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1987, p. 318.

¹⁵ *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 17, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2010, p. 593.

¹⁶ Vytautas Vanagas, *Lietuvių rašytojų sąvadas*, Vilnius: Vaga, 1987, p. 396, 411; Idem, *Lietuvių rašytojų sąvadas*, antrasis pataisytas ir papildytas leidimas, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1996, p. 42.

¹⁷ Vytautas Vanagas, „Universitas linguarum Litvaniae autorystės problema“, p. 268–269, taip pat žr. aukščiau, išn. 4.

¹⁸ Mikas Vaicekuskas, „Pašakauskis (Pošakovskis, Poszakowski) Jonas“, in: *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 374.

¹⁹ Regina Jakubėnas, „Z historii kalendarzownictwa w Wielkim Księstwie Litewskim w XVIII wieku. Kalendarze wileńskie ks. Jana Poszakowskiego“, in: *Literatura, historia, dziedzictwo. Prace ofiarowane Profesor Teresie Kostkiewiczowej*, red. Tomasz Chachulski, Anna Grzeško-wiak-Krwawicz, Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN, 2006, p. 398–406.

²⁰ Regina Jakubėnas, „Kalendarz Polityczny Wileński księdza Franciszka Paprockiego“, in: *Slavistica Vilnensis*, t. 57, Nr. 2, p. 185–196; Jurgita Žąsinaitė-Gedminienė, „XVIII amžiaus

Pašakauskis žinomas ir kaip pamokslavęs lietuvių kalba – paminimas tarp kitų lietuvių pamokslininkų jėzuitų. Eugenija Ulčīnaitė, pateikdama duomenis apie pamokslavusius lietuvių kalba, naudojosi ir *De viris illustribus*, ir kitų jėzuitų nekrologų informacija²¹. Mečislovas Jučas ne tik plačiau pristatė Pašakauskį kaip pamokslavusį lietuvių kalba Šv. Jono bažnyčioje, bet ir publikavo jo „pastabas apie jėzuitus, sakiusius lietuviškus pamokslius“, išrinkęs iš *De viris illustribus*²².

Pašakauskiio vardą randame ir senosios lietuvių literatūros istorijoje²³. Čia jis paminėtas kaip lietuviškasis Šv. Jono bažnyčios pamokslininkas ir Vilniuje leistų lenkiškųjų kalendorių sudarytojas. Keista vardo forma Pošaka-Pošakovskis, kuria čia jis pristatytas, randama ir 1976 m. išleistoje Vilniaus universiteto istorijoje, kurioje panašiai, bet išsamiau pristatoma Pašakauskiio veikla²⁴. Čia jau visa ilga pastraipa skirta, nors ir skeptiškam, Pašakauskiio kalendorių šviečiamajo turinio apibūdinimui²⁵, kalbant apie istorijos veikalus minimos „kompiliacinės knygelės apie protestantizmo plitimą Vakarų Europoje“, šio turinio spaudiniai paminėti ir aptariant Vilniaus universiteto spaustuvės produkciją²⁶.

---

antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės universalieji laikmačiai: *Vilniaus ir Gardino kalendoriai*“, in: *Literatūra*, 2010, t. 52 (1), p. 7–19; Jurgita Gedminienė, *Gardinas – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūros centras. XVIII a. antroji pusė (1765–1793 m.)*, daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2014, p. 141–143. Rita Urbaitytė, „Lietuvos jėzuitų vaidmuo naujienų perdavimo procese XVIII a.“, in: *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas*, sudarytoja Neringa Markauskaitė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012, p. 219–231. Čia tiks paminėti ir vieną ankstesnių lenkiškųjų tyrimų: Aleksander Śniezko, „Materiały do historii prasy na Litwie w XVIII i XIX w.“, in: *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*, 1972, t. 11/4, p. 501–504.

²¹ Eugenija Ulčīnaitė, „Vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai kaip universiteto istorijos šaltinis“, in: *Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai*, sudarė Eugenija Ulčīnaitė ir Algirdas Šidlauskas, Vilnius: Mokslas, 1987, p. 14–15. Eugenija Ulčīnaitė, „Jėzuitai ir provincijos kultūra (Kai kurie jėzuitų veiklos aspektai puoselėjant lietuvių kalbą ir kultūrą XVI–XVIII a.)“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2007, t. 30, p. 52.

²² Mečislovas Jučas, „Lietuviški pamokslai XVII–XVIII a. pirmojoje pusėje (pagal Lietuvos provincijos jėzuitų ordino medžiagą)“, in: *Lituanistica*, 1990, Nr. 4, p. 23–27; Tas pats tekstas publikuotas knygoje: Mečislovas Jučas, *Krikščionybės kelias į Lietuvą*, Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 145–152. Čia citatos ir jų vertimas nepataisyti, nors tekstas to kai kur to prašosi.

²³ Eugenija Ulčīnaitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija. XIII–XVIII amžius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 396.

²⁴ *Vilniaus universiteto istorija 1579–1803*, Vilnius: Mokslas, 1976, p. 190.

²⁵ Jis „papuoštas“ nežinia iš kur paimta žinia, kad „bažnytininkai naikino kalendorių 1737 metams, paneigusį astrologiją“, kuris netikrinamas iki šiol klajoja po tekstus. *Vilniaus universiteto istorija 1579–1803*, p. 190.

²⁶ *Ibid.*, p. 198, 218.

1989 m. Pašakauskio rengtus kalendorius išties išsamiai, pristatydamas jų istorinį turinį, aptarė Algirdas Šidlauskas, taip pat įvertinęs ir knygeles apie Reformacijos istoriją bei rankraštinių biografinių žinyną *De viris illustribus*²⁷.

Pašakauskio istorinio turinio kalendoriai Liudo Jovaišos yra deramai apibūdinti naujesnėje kolektyvinėje Vilniaus universiteto istorijoje, kalbant apie padidėjusį susidomėjimą istorija Lietuvos Jėzuitų provincijoje XVIII a. ir jos dėstymą universitete²⁸. Tačiau ne mažiau svarbu, kad čia taip pat teisingai iškeliami Pašakauskio kaip biografo reikšmė greta kitų biografinių veikalų autorių: „Lietuvos jėzuitų biografistiką XVIII a. vainikavo bemaž 1400 trumpų biografijų apimantis Jono Pašakauskio rankraštinis veikalas (*De viris illustribus Provinciae Lithuaniae S. J.*)“²⁹

Dėmesio vertas ir objektyvus Pašakauskio (bei kitų) darbų įvertinimas, pateiktas naujausioje Lietuvos istorijos sintezėje Zigmanto Kiaupos: „iš Lietuvos kilusių, Lietuvoje ar Varšuvoje veikusių, Lietuvos didikų palaikomų“ „didelių intelektualinių gebėjimų ir veiklių“ mokslo žmonių darbai „buvo svarus įnašas į Respublikos kultūros ir visuomenės gyvenimą“, „knygos plito visuomenėje, pasiekdavo kaimų gyventojus, žemesnius bajorijos sluoksnius“³⁰. Veikale deramai pristatyti pagrindiniai Pašakauskio gyvenimo faktai ir jo leistų kalendorių naujumas bei reikšmė³¹, darant išvadą, kad jie, nuo pat pirmojo, Pašakauskio išleisto dar 1736 m., tapo Apšvietos idėjų, naujienų ir mokslo žinių sklaidos priemone³².

Informaciją apie Pašakauskio parengtus spaudinius ir jų sąrašus be nepažeidžiamos Estreicherio bibliografijos patogiai galima rasti ir lietuviškuosiuose bibliografijos leidiniuose³³.

²⁷ Algirdas Šidlauskas, *Istorija Vilniaus universitete XVI a. pabaigoje – XIX a. pradžioje*, Vilnius: Mokslas, 1989, p. 62–65, 124.

²⁸ *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 241.

²⁹ *Ibid.*, p. 248.

³⁰ Zigmantas Kiaupa, *Lietuvos istorija*, t. 7, d. 2: *Trumpasis XVIII amžius (1733–1795)*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018, p.

³¹ P. 561–562. Tik norisi apgailestauti, jog šioje svarbioje akademinėje Lietuvos istorijoje teikiama Pašakauskio pavardės forma „Pošakovskis“.

³² *Ibid.*, p. 554.

³³ Vilniuje publikuotus leidiniai: Konstancija Čepienė, Irena Petrauskienė, *Vilniaus akademijos spaustuvs leidiniai, 1576–1805: Bibliografija*, Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Centrinė biblioteka, 1979, p. 384–387 (13 leidinių); visi lenkiški leidiniai: *XVIII a. Lietuvos knygos lenkų kalba: kontrolinis sąrašas*, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka,

Taigi, lietuviškojoje literatūroje (daugiausia sintetinio ir enciklopedinio pobūdžio) galime šį tą rasti, šio to prirankioti, yra net išleista populiarūs knygėlė³⁴, bet kaip nusipelnusiam monografijos LDK kultūros lauko asmeniui to mažoka. Trūksta nuoseklaus, detalaus ir patikimo pasakojimo apie šio darbštaus ir inovatyvaus jėzuito gyvenimą, veiklą, raštų visumą. Tačiau pagrindas ir paskata tolesniam domėjimuisi ir tyrimams yra.

Kalbant apie senesnius tyrimus išsiskiria platus Vytauto Jurkšto straipsnis, skirtas jėzuito Žygimanto Liauksmo gyvenimui ir veiklai. Čia jis ne tik remiasi *De viris illustribus* duomenimis, bet ir pateikia trumpų Pašakauskio biogramos, skirtos Liauksmui, ištraukų³⁵.

Geru ženklu laikytinos naujesnės publikacijos. Pašakauskio veikalui pasinaudojo Vytautas Ališauskas, rinkdamas užuominas apie senąją baltų religiją ir mitologiją įvairiuose, taip pat jėzuitų, šaltiniuose. Kaip išskirtinai svarbų šiuo požiūriu tekstą iš *De viris illustribus* jis publikavo didelę dalį Pašakauskio parašytos t. Teofilio Kveko biografijos, „kurioje cituojama paties jėzuito parengta latvių ikirikščioniškų tikėjimų ir praktikų apybraiža“, taip pat kitų jėzuitų biogramų ištraukų³⁶. Neseniai publikuota Pašakauskio *De viris illus-*

Bibliografijos ir knygotyros centras, sudarė Marija Ivanovič, Karina Basiul, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2015, p. 316–320 (22 leidiniai).

³⁴ Petras Juknevičius, „Garsus jėzuitas Jonas Pašakauskis“, (*Jais garsus Daugyvenės kraštas*), Panevėžys: Daugyvenės kultūros istorijos muziejus-draustinis, 2008.

³⁵ Vytautas Povilas Jurkštas, „Ž. Liauksminas ir jo *Ars et praxis musica*“, in: Žygimantas Liauksminas, *Rinktiniai raštai*, sudarytojas Bronius Genzelis, mokslinė konsultantė Eugėja Ulčinė, Vilnius: Mintis, 2004, p. 367, 381. (Pirmoji publikacija: Vytautas Jurkštas, „Ž. Liauksminas ir jo *Ars et praxis musica*“, in: Žygimantas Liauksminas, *Ars et praxis musica*, parengė Vytautas Jurkštas, vertė Leonas Valkūnas, Vilnius: Vaga, 1977, p. 9–46.). Plg. Ona Daukšienė [Dilytė-Čiurinskienė], „Sigismundus Laetus – Žygimantas Liauksminas? Apie kai kuriuos paslaptinius Sarbievijaus odžių adresatus“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2017, t. 44: *Jėzuitiškosios tradicijos paveldas*, p. 51–72. Čia p. 56 pateikiama dar viena ištrauka iš Pašakauskio sudarytos Liauksmo biogramos.

³⁶ *Baltų religijos ir mitologijos relikvai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.): Šaltinių rinkinys*, sudarė ir parengė Vytautas Ališauskas, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2016, p. 353–358 (Nr. 464). Ištraukos iš kitų jėzuitų gyvenimų: p. 214–215 (P. Jacobi Paszkiewicz, p. Adami Szymkiewicz); 240 (P. Blasii Pataki); 247 (P. Ioannis Arlauskas); 338 (P. Nicolai Krasnodębski); 351 (P. Stanislai Iwanowski); 366–367 (P. Michaelis Snarski); 368–369 (P. Ladislai Kasztela); 372–374 (P. Georgii Šablinskis); 475 (P. Ignatii Ostrowski). Taip pat Pašakauskio veikalas minimas ar cituojamas kitais atvejais: p. 26, 32, 221, 322.

tribus svarbi dalelė – Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus biograma³⁷. Ji ne tiek perteikia įprastą trumposioms biografijoms pasakojimą apie jėzuito gyvenimą, mirtį ir nuopelnus, kiek mums pateikia vėlesnį pasakojimą apie poetą, tam tikrą poeto legendą, įprastu *De viris illustribus* būdu pridodant ir informaciją (bet tik svarbiausią) apie jo veikalus. Iš pristatomų aplinkybių atrodo, jog iš karto po mirties Varšuvoje, einant valdovo pamokslininko pareigas, Sarbievijaus nekrologas arba nebuvo parašytas, arba neišliko, ir Pašakauskis sukūrė savąjį variantą, labiau atspindintį ne autentiškas detales apie poeto jėzuito gyvenimą, o jo receptiją XVIII a. viduryje. Sarbievijaus biograma tik viena iš daugybės šiame didžiuliame, veikale, kurį sudaro šimtai trumpų biografijų ir virš 1000 rankraščio puslapių. Tad laukia didelis darbas visą rankraštį rengiant viešumai. Krokuvoje vyko jo transkripcijos, rengimo spaudai darbai, bet jų apimtis ir likimas mums nežinomi. Gera paskata tyrėjams būtų Krokuvos Jėzaus Draugijos archyve saugomo originalo skaitmeninės kopijos paskelbimas atviroje prieigoje internete.

Iš baltarusių tyrėjų tekstų bene įdomiausia menotyro monografija, kurioje Olga Baženova šaltiniais grindžia teiginį, jog Nesvyžiaus Dievo Kūno bažnyčios tapybiniame dekore Mykolo Kazimiero Radvilos Žuvelės valia įgyvendinta programa, kuri buvusi detalčiai išplėtotą Jono Pašakauskio; kartu autorė pateikia ir gana išsamią jo veiklos, teologinių, apologetinių tekstų apžvalgą ir kai kurių analizę³⁸.

Kaip minėta, Pašakauskio veiklos ir paveldo tyrimų daugiau įvykdyta Lenkijoje. Kai kuriuos jų jau nurodėme. Daugelio studijų įvadinėse dalyse yra padarytos ankstesniųjų tyrimų apžvalgos³⁹. Pakartosime, ką išskyrė Andrea Mariani savo svarbiame 2013 m. straipsnyje apie Pašakauskio leidybinę veiklą⁴⁰, be Bronisława Natońskio straipsnio *Lenkų biografiniame žodyne*⁴¹ paminėjęs dar tris:

³⁷ Jonas Pašakauskis, „Tėvo Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus gyvenimo santrauka“, parengė ir iš lotynų k. išvertė Ona Dilytė-Čiurinskienė, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2021, t. 51: *Senoji poezija: formos, sankirtos, paraštės*, p. 202–212.

³⁸ Ольга Баженова, *Радзивилловский Несвиж. Росписи костела Божьего Тела*, Минск: Харвест, 2007, p. 232–243, 263–265, 268, 291.

³⁹ Antai svarbesnieji tyrimai iki 2013, pramaišiu su enciklopediniais ir bendraisiais darbais apie jėzuitų istoriją, minimi Žukowskos monografijos įžangoje: Justyna Żukowska, *Jan Poszakowski – historyk czasów saskich*, p. 9–12

⁴⁰ Andrea Mariani, „Le strategie editoriali di Jan Poszakowski S.I. (1684–1757): Un contributo alla storia della letteratura religiosa del tardo barocco“, in: *Studia Europaea Gnesnensia*, 2013, t. 8, p. 208.

⁴¹ Bronisław Natoński, „Poszakowski Jan Antoni (1684–1757)“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 27, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1983, p. 704–707.

Edwardo Janikowskiego⁴², skyrusio dėmesį apologetiniams ir istoriografiniams Pašakauskio raštams, ir du straipsnius, skirtus politiniams lietuvių jėzuito kalendoriams⁴³. Nuo to laiko buvo parašyta ir daugiau straipsnių⁴⁴, o 2016 m. publikuota minėta Justynos Žukowskos monografija, skirta Pašakauskiui. Ši monografija nepasižymi aukšto lygio kapitaliniam veikalui deramu tikslumu ir subalansuotu požiūriu į visą Pašakauskio rašytinę kūrybą, tačiau joje remiamasi gausia, taip pat rankraštine, medžiaga, atspindinčia Pašakauskio gyvenimą ir veiklą. Todėl tai svarbus žingsnis į priekį. Pateikus plačią (net pernelyg) jėzuitų veiklos apžvalgą valdovų „saksų laikais“ (1697–1763), čia, kaip sako ir monografijos pavadinimas, analizuojami daugiau jo istoriniai raštai, visų pirma skirtingi protestantizmo istorijai bei politiniai istoriniai kalendoriai. Tad visapusiškai atskleidžianti Pašakauskio veiklą monografija – ateities darbas.

Paties Pašakauskio gyvenimo aprašymo teksto mokslinio leidimo reikalingumą rodo ligšioliniai jo pateikimo ir interpretavimo netikslumai. Kaip koks klaidingas leitmotyvas lenkų mokslininkų darbuose kartojasi žinia, kad esama Pašakauskio autobiografijos, kurią jis pridėjęs prie *De viris illustribus* kaip įžangą. Keisčiausia, kad taip šis tekstas pristatomas ir gana naujuose tyrimuose, kurių autoriai galėjo naudotis, ir, atrodo, naudojosi šaltinio vieninteliu originalu, saugomu Krokuvos jėzuitų archyve. Kad „mes disponuojame

---

⁴² Edward Janikowski, „Ks. Jan Poszakowski – polski apologeta XVIII w. Życie i twórczość“, in: *Studia Theologica Varsaviensia*, 1978, t. 16/2, p. 91–109.

⁴³ Regina Jakubėnas, „Z historii kalendarzownictwa w Wielkim Księstwie Litewskim w XVIII wieku. Kalendarze wileńskie ks. Jana Poszakowskiego“, *op. cit.*; Justyna Żukowska, „Kalendarze Jana Poszakowskiego jako źródło edukacji historycznej“, in: *Między barokiem a oświeceniem. Edukacja, wykształcenie, wiedza*, red. Stanisław Achremczyk, Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, 2005, p. 111–121.

⁴⁴ Małgorzata Mieszek, „Kilka uwag o „Kalendarzu prześwietnych dam...“ Jana Poszakowskiego SJ“, in: *Kalendarze staropolskie*, red. Iwona M. Dacka-Górzyńska, Joanna Partyka, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2013, p. 183–195; Andrea Mariani, „Aktywność jezuitów kapelanów nadwornych prowincji litewskiej. Między ustawodawstwem zakonnym a praktyką“, in: *Rocznik Lituanistyczny*, 2015, t. 1, p. 37–82; Justyna Żukowska, „Życie i działalność jezuita Jana Poszakowskiego w świetle jego korespondencji i rękopisów“, in: *Słupskie Studia Historyczne*, 2013, t. 19, p. 87–99; Justyna Łukaszewska-Haberkowa, „Civitas aeternitatis Jeremiasza Drexela SJ (1581–1638) jako jeden z wzorców twórczości Jana Poszakowskiego SJ (1684–1757)“, in: *Sacrum w mieście: średniowiecze i wczesna epoka nowożytna: Wymiar religijny, kulturalny i społeczny*, red. Danuta Quirini Popławska, Łukasz Butkiewicz, Kraków: Akademia Ignatianiana w Krakowie, Wydawnictwo WAM, 2016, p. 279–289; ir kt.

Edward Janikowski, „Ks. Jan Poszakowski – polski apologeta XVIII w. Życie i twórczość“, in: *Studia Theologica Varsaviensia*, 1978, t. 16/2, p. 91–109; ir kt.

Pašakauskio autobiografija, kuris savo gyvenimo aprašymą patalpino įvade savo parengtam nusipelnusių Lietuvoje jėzuitų sąrašui“, teigia Justyna Łukaszewska-Haberkowa⁴⁵. Greičiausiai čia atsikartoja Żukowskos informacija, nes panašiai ir net tais pačiais žodžiais biografinis tekstas apie Pašakauskį pristatomas panašiu metu išėjusioje monografijoje⁴⁶. *De viris illustribus* esantį tekstą Żukowska čia taip pat vadina autobiografija, „surašyta veikalo įvade“. Šalia ji mini ir nekrologą, šiaip jau saugomą ARSI, nurodydama atitinkamą fondą (Lithuania, 65, p. 381) tačiau vietoj ARSI nurodo Krokuvos jėzuitų archyvą – ATJKr. Numanu, kad naudotasi šiame archyve saugomomis ARSI kopijomis⁴⁷. Bet ši painiava monografijos nuorodose toliau išlieka ir sunku net suprasti, kas ir kodėl yra sumaišyta. Abiem šaltiniais ji vėliau remiasi ir gausiai cituoja⁴⁸ apžvelgdama Pašakauskio gyvenimą ir veiklą⁴⁹, tačiau šių tekstų aiškiai nediferencijuoja, nenurodo to, ką pademonstruosime savo publikacijoje, – kad *De viris illustribus* „įžangoje“ yra ne Pašakauskio autobiografija (taip negali būti ir pagal nurodomus puslapius, esančius arčiau veikalo pabaigos: p. 975–977), o vėlesnis ARSI saugomo nekrologo nuorašas⁵⁰. Gal šią painiavą lėmė nepreciziškas šaltinių pateikimas dar ankstesniuose darbuose⁵¹.

Atrodo, prie tokios „tradicijos“ prisidėjo ir gerame straipsnyje apie Pašakauskį *Lenkų biografiniame žodyne*, kuriuo naudojasi visi Pašakauskio tyrėjai

⁴⁵ Justyna Łukaszewska-Haberkowa, „*Civitas aeternitatis* Jeremiasza Drexela SJ (1581–1638) jako jeden z wzorców twórczości Jana Poszakowskiego SJ (1684–1757p. 282, išn. 13.

⁴⁶ Justyna Żukowska, *Jan Poszakowski - historyk czasów saskich*, p. 82–83. Taip pat anksčiau straipsnyje: Justyna Żukowska, „*Życie i działalność jezuita Jana Poszakowskiego w świetle jego korespondencji i rękopisów*“, p. 88.

⁴⁷ Plg. Ludwik Grzebień SJ, *Inwentarz archiwum Prowincji Polski*, p. 17.

⁴⁸ Pateikdama ne lotyniškąjį originalą, o vertimą į lenkų kalbą, kuris, deja, neretai netikslus.

⁴⁹ Justyna Żukowska, *Jan Poszakowski - historyk czasów saskich*. p. 72–83. Nors kartais net neaišku, kuriuo tekstu remiamasi, nes nuorodose painiai koreliuoja Krokuvos *De viris illustribus* ir Romos ARSI nekrologo tekstų informacija, kuri kartais tiesiog visai netikslai ir neaiški, puslapiai tai nurodomi, tai pažymima, kad paginacijos nėra (pvz., p. 72 išn. 8, p. 74 išn. 16, p. 79 išn. 34 ir p. 81, išn. 41 vietoj santrumpos ATJKr turbūt turėtų būti ARSI, nes nurodyti duomenys ir puslapiai atitinka ten esantį Pašakauskio nekrologą; tačiau ARSI saugomu nekrologu monografijoje tarsi visai nesinaudota ir šis archyvas neminimas. Nebent ATJKr esama nekrologų kopijų iš ARSI. Tai lieka neaišku. Painiava ir p. 78, išn. 31.).

⁵⁰ Tai aišku ir iš aprašymo archyvo inventoriuje: Ludwik Grzebień SJ, *Inwentarz archiwum Prowincji Polski*, p. 279.

⁵¹ Antai Edwardas Janikowski taip pat mini *De viris illustribus* „įvadą“ (rps 1536, wstęp): Edward Janikowski, „Ks. Jan Poszakowski – polski apologeta XVIII w. Życie i twórczość“, in: *Studia Theologica Varsaviensia*, 1978, t. 16/2, p. 93, išn. 11.

nuo jo pasirodymo 1983 m., užsilikęs dviprasmiškas nekrologo apibūdinimas kaip biografijos, sudarančios įžangą *De viris illustribus* rankraščiui (*biografina wstępnie rękopisu*)⁵². Tai nėra visai klaidinga, bet taip formuluojant skaitytojams turbūt atrodo, jog tai Pašakauskio rankraščio dalis. Išties taip nėra – tas ARSI nekrologo teksto nuorašas (kuriame tekstas trumpinant kupiūruotas) yra tiesiog pridėtas rankraščio pradžioje kartu su kitomis pastabomis apie rankraštį, parašytomis prancūzų kalba, ir atsiradęs ne anksčiau kaip XIX a. bei su paties Pašakauskio autorine valia neturintis nieko bendro.

O kas iš tiesų yra ta Pašakauskio „autobiografija“ *De viris illustribus* veikalo p. 975–977? Tai Pašakauskio biograma, įtraukta į veikalo pabaigą, tarp papildomų tekstų, ir, kaip matyti, įrašyta ta pačia Pašakauskio ranka kaip ir visos kitos. Pašakauskis buvo išties kuklus. Tekstas apie jo paties gyvenimą – labai trumpas. Iš jo pabaigos sužinome, kad rašė jau septyniasdešimtmetis, gyvendamas jėzuitų profesų namuose Nesvyžiuje. Ilgesnis yra pateikiamas veikalų, daugiausia lenkų kalba, sąrašas. Tačiau tiek gyvenimo aprašymas, tiek sąrašas išsamumu labai nusileidžia ARSI išlikusiam oficialiam nekrologui. Vis dėlto autorinis sąrašas taip pat turi svarbios informacijos: nurodomas kai kurių veikalų statusas gali padėti papildomai patikslinti *De viris illustribus* teksto rašymo laiką, kitų veikalų leidimo aplinkybes. Apskritai tokiais ir kitokiais komentarais aprūpintas Pašakauskio sau skirtosios biogramos tekstas rankraštiniame *De viris illustribus* rinkinyje yra unikalus, vertas atskiros publikacijos ateityje.

Kad ARSI gyvenimo aprašymas daug išsamesnis už Pašakauskio autobiografinį tekstą, rodo ir tokia detalė: jame minimi tarp Pašakauskio rankraščių buvo iki gyvenimo pabaigos išlikę užrašyti 8 lietuviški pamokslai, kurių nėra paties Pašakauskio sudarytame sąrašė.

Nežinia, iš kurio laiko buvo šie dabar nežinomi, greičiausiai pražuvę, lietuviškosios homiletikos tekstai. Galbūt iš 1717–1718 m., kai lietuviškojo pamokslininko pareigas Pašakauskis ėjo Kauno kolegijoje? Tegalime pagrįstai manyti, kad jeigu juos Pašakauskis išlaikė tarp savo raštų ir Nesvyžiuje, kur jie negalėjo būti praktiškai panaudoti, ir jeigu jie buvo žinomi anonimiam Nesvyžiaus biografui, parašiusiam Pašakauskio *gyvenimą*, vadinasi, jie iki gyvenimo pabaigos jam buvo svarbūs, saugotini. Gal tebėra neatrasti kokiam nors archyve? Nors vargu...

⁵² Bronisław Natoński, „Poszakowski Jan Antoni (1684-1757)“, p. 707.

Pomirtiniame gyvenimo aprašyme nėra paminėta, tačiau žinome, kad Pašakauskis pamokslus lietuvių kalba Šv. Jono bažnyčioje Vilniuje sakė dar studijuodamas teologiją 1712 ir 1713 m.⁵³ Pašakauskio kaip pamokslininko lietuvių kalba veiklos pėdsakų galima aptikti ir ne jėzuitų rašytuose šaltiniuose. Vienas tokių retų atvejų – aštuonias dienas trukusios stebuklingo Švenčiausiosios Mergelės Marijos paveikslu Trakų parapijos bazilikoje vainikavimo iškilmės, prasidėjusios 1718 m. rugsėjo 4 d., kurių aprašymas buvo išleistas 1719 m.⁵⁴ Iškilmių oktavos metu kasdien rytais prieš Mišias (votyvą) buvo sakomi pamokslai lietuvių kalba. Pašakauskis pamokslą sakė septintąją dieną, kurią galėtume pavadinti jėzuitiška, mat tuo metu iškilmėse daugiausia pasireiškė išvakarėse su procesija iš Vilniaus atėję jėzuitai su savo auklėtiniais – akademinio jaunimu: „Die 11ma mane, Litvanico idiomate, concionatus admodum reverendus pater Ioannes Poszakowski, Soc. IESU: A[r]tium] L[iberalium] et Philosophiae Doctor, ejusdemque in Universitate Vilmensi professor“ („11-tą [1718 m. rugsėjo] dieną lietuvių kalba pamokslą sakė didžiai gerbiamas tėvas Jonas Pašakauskis SJ, laisvųjų menų ir filosofijos

⁵³ *Diarium Collegij Societatis Iesu ab Anno 1710 ad anni 1723 Septembrem exclusive = Vilniaus jėzuitų kolegijos dienoraštis, 1710–1723 metai*, Vilnius: Baltos lankos, 2004, p. 58, 66, 84, 90, 100, 110, 122. Į tai atkreipė dėmesį Andrea Mariani savo straipsnyje: Andrea Mariani, „Le strategie editoriali di Jan Poszakowski S.I. (1684–1757): Un contributo alla storia della letteratura religiosa del tardo barocco“, p. 210.

⁵⁴ *Solennitas coronationis Beatissimae Virginis Mariae in antiquissima sua ad praepositalem palatino Trocensis civitatis Basilicam, a temporibus Alexandri Vitoldi Magni Litvaniae Ducis, gratiis et miraculis clara icone, e clementissimo Sanctissimi Domini Nostri Clementis XI placito, cum Indulgentia Plenaria per decursum octo dierum, ab illustrissimo ac reverendissimo domino, domino Constantino Casimiro Brzostowski, episcopo Vilmensi, ejusdem Sanctissimi D[omi]ni Nostri praelato domestico et pontificii solii assistente, anno Domini millesimo septingentesimo decimo octavo, die quarta Septembris, dominica 13tia post Pentecosten, ritu ac ordinatione hic describenda instituta et feliciter celebrata*, Vilnae: typis Universitatis Societatis Jesu, anno Domini 1719, 33 p. (Sutrumpintas pavadinimo vertimas: *Švenčiausiosios Mergelės Marijos, pavaizduotos didžiai sename atvaizde, garsėjančiame malonėmis bei stebuklais nuo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Vytauto laikų [Trakų] vaivadijos Trakų miesto prepozitūrinėje Bazilikoje, vainikavimo iškilmė, surengta ir laimingai švęsta [...] su čia aprašytomis apeigomis ir tvarka tūkstantis septyni šimtai aštuonioliktųjų Viešpaties metų rugsėjo ketvirtą dieną [...]*).

Iškilmių aprašymo vertimas į lietuvių kalbą (nors ir daug kur taisytinas) prieinamas internete Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bazilikos interneto svetainėje: <https://trakubazilika.lt/dievo-motinos-atvaizdas/vainikavimo-iskilmes/>. (Pirmą kartą šis Onos Matusėvičiūtės vertimas publikuotas laikraštyje *Trakų žemė*, 1993 m. kovo–balandžio mėn., Nr. 3–4.)

daktaras, tos pačios [filosofijos] profesorius Vilniaus universitete“)⁵⁵. Deja, neturime nei pamokslo atpasakojimo, nei juolab jo lietuviško teksto. Tačiau šie faktai labai svarbiomis detalėmis pagyvina mūsų žinias ir istorinį Pašakauskio portretą.

Beveik visi šie lituanistikai ir apskritai Lietuvos ir Lenkijos kultūros raidos XVIII a. suvokimui svarbūs aspektai vienaip ar kitaip atsispindi ir gana išsamiam Pašakauskio gyvenimo aprašyme, po mirties surašytame Nesvyžiuje ir, laimei, išlikusiame Jėzaus Draugijos archyve Romoje. Jis padės geriau įsivaizduoti Pašakauskio gyvenimą, veiklą ir palikimą, išvengti daugelio netikslumų, todėl pirmą kartą jį skelbiame su vertimu į lietuvių kalbą.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Baltų religijos ir mitologijos relikvai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.): Šaltinių rinkinys, sudarė ir parengė Vytautas Ališauskas, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2016.

Catalogi breves [fotokopijos iš ARSI], Vilniaus jėzuitų namų archyvas, Pauliaus Rabikausko fondas, (Jėzaus Draugijos trumpieji katalogai: 1609/1610 – 1754/1755 m.). „Compendium Vitae P. Joannis Poszakowski“, ARSI Lit. 65: Necrologi, p. 381–387.

Diarium Collegij Societatis Iesu ab Anno 1710 ad anni 1723 Septembrem exclusive = Vilniaus jėzuitų kolegijos dienoraštis, 1710–1723 metai, Vilnius: Baltos lankos, 2004. Pašakauskis Jonas, „Tėvo Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus gyvenimo santrauka“, parengė ir iš lotynų k. išvertė Ona Dilytė-Čiurinskienė, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2021, t. 52: *Senoji poezija: formos, sankirtos, paraštės*, p. 202–212.

Poszakowski Joannes, *De viris illustribus Provinciae Lithuaniae S. J.*, Archiwum Towarzystwa Jezusowego w Krakowie, rankr. 1536. (Naudotasi kopija – mikrofilmu, Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyrius, f. 83–47.)

„Poszakowski Joannes, P.“, Lietuvos jėzuitų provincijos personalijų kartoteka, Vilniaus jėzuitų namų archyvas, Pauliaus Rabikausko fondas.

Rostowski Stanislaus, *Lituanicarum Societatis Iesu Historiarum libri decem*, 2 leid., Parisiis: apud Victorem Palmé, Bruxellis: apud G. Lebrocqy, 1877.

Solennitas coronationis Beatissimae Virginis Mariae in antiquissima sua ad praepositalem palatino Trocensis civitatis Basilicam, a temporibus Alexandri Vitoldi Magni Litvaniae Ducis, gratiis et miraculis clara icone, e clementissimo Sanctissimi Domini Nostri Clementis XI placito, cum Indulgentia Plenaria per decursum octo dierum, ab illustrissimo ac reverendissimo domino, domino Constantino Casimiro Brzostowski, episcopo Vilnensi, ejusdem Sanctissimi D[omi]ni Nostri praelato domestico et pontificii solii

⁵⁵ *Solennitas coronationis Beatissimae Virginis Mariae*, p. 28.

Internetė: https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUBo1_000528760#00028

- assistente, anno Domini millesimo septingentesimo decimo octavo, die quarta Septembris, dominica 13tia post Pentecosten, ritu ac ordinatione hic describenda instituta et feliciter celebrata, Vilnae: typis Universitatis Societatis Jesu, anno Domini 1719.*
- [*Solennitas coronationis Beatissimae Virginis Mariae [...]*, vainikavimo iškilmių aprašymas, Onos Matusevičiūtės vertimas iš lotynų kalbos Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bazilikos interneto svetainėje]: <https://trakubazilika.lt/dievo-motinos-atvaizdas/vainikavimo-iskilmes/>
- XVIII a. *Lietuvos knygos lenkų kalba: kontrolinis sąrašas*, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Bibliografijos ir knygotyros centras, sudarė Marija Ivanovič, Karina Basiul, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2015.
- Alma Mater Vilnensis: Vilnaus universiteto istorijos bruožai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009.
- Biržiška Vaclovas, *Aleksandrynas. Senujų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m., biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos*, t. 1: XVI–XVII amžiai, Čikaga: JAV LB Kultūros Fondas, 1960.
- Biržiška Vaclovas, *Knygotyros darbai*, Vilnius: Pradai, 1998.
- Čepienė Konstancija, Petrauskienė Irena, *Vilniaus akademijos spaustuvės leidiniai, 1576–1805: Bibliografija*, Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Centrinė biblioteka, 1979.
- Daukšienė [Dilytė-Čiurinskienė] Ona, „Sigismundus Laetus – Žygimantas Liauksminas? Apie kai kuriuos paslaptinius Sarbievijaus odžių adresatus“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2017, t. 44: *Jėzuitiškosios tradicijos paveldas*, p. 51–72.
- Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564-1995*, opracował Ludwik Grzebień SJ przy współpracy zespołu jezuitów, Kraków: Wydawnictwo WAM, 1996. Internet: <https://www.jezuici.krakow.pl/bibl/enc.htm>
- Gedminienė Jurgita, *Gardinas – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūros centras. XVIII a. antroji pusė (1765–1793 m.)*, daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2014.
- Grzebień Ludwik SJ, *Inwentarz archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie: Rękopisy do 1820 roku*, Kraków: Akademia Ignatianum w Krakowie, 2017.
- Jakubėnas Regina, „Kalendarz Polityczny Wileński księdza Franciszka Paprockiego“, in: *Slavistica Vilnensis*, t. 57, Nr. 2, p. 185–196.
- Jakubėnas Regina, „Z historii kalendarzownictwa w Wielkim Księstwie Litewskim w XVIII wieku. Kalendarze wileńskie ks. Jana Poszakowskiego“, in: *Literatura, historia, dziedzictwo. Prace ofiarowane Profesor Teresie Kostkiewiczowej*, red. Tomasz Chachulski, Anna Grześkowiak-Krwawicz, Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN, 2006, p. 398–406.
- Janikowski Edward, „Ks. Jan Poszakowski – polski apologeta XVIII w. Życie i twórczość“, in: *Studia Theologica Varsoviensia*, 1978, t. 16/2, p. 91–109.
- Jučas Mečislovas, *Krikščionybės kelias į Lietuvą*, Vilnius: Baltos lankos, 2000.
- Jučas Mečislovas, „Lietuviški pamokslai XVII–XVIII a. pirmojoje pusėje (pagal Lietuvos provincijos jėzuitų ordino medžiagą)“, in: *Lituanistica*, 1990, Nr. 4, p. 20–28.

- Juknevičius Petras, „Garsus jėzuitas Jonas Pašakauskis“, (*Jais garsus Daugyvenės kraštas*), Panevėžys: Daugyvenės kultūros istorijos muziejus-draustinis, 2008.
- Jurkštas Vytautas Povilas, „Ž. Liauksminas ir jo *Ars et praxis musica*“, in: Žygmantas Liauksminas, *Rinktiniai raštai*, sudarytojas Bronius Genzelis, mokslinė konsultantė Eugenija Ulčinė, Vilnius: Mintis, 2004, p. 348–398.
- Jurkštas Vytautas, „Ž. Liauksminas ir jo *Ars et praxis musica*“, in: Žygmantas Liauksminas, *Ars et praxis musica*, parengė Vytautas Jurkštas, vertė Leonas Valkūnas, Vilnius: Vaga, 1977, p. 9–46.
- Kiaupa Zigmantas, *Lietuvos istorija*, t. 7, d. 2: *Trumpasis XVIII amžius (1733–1795)*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018.
- Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 8, Vilnius: Mokslas, 1981.
- Liūma Antanas, „Pašakauskis (Poszakowski) Jonas“, in: *Lietuvių enciklopedija*, t. 22, redagavo Jonas Grinius, Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, p. 124–125.
- Łukaszewska-Haberkowa Justyna, „*Civitas aeternitatis* Jeremiasza Drexela SJ (1581–1638) jako jeden z wzorców twórczości Jana Poszakowskiego SJ (1684–1757)“, in: *Sacrum w mieście: średniowiecze i wczesna epoka nowożytna: Wymiar religijny, kulturalny i społeczny*, red. Danuta Quirini Popławska, Łukasz Butkiewicz, Kraków: Akademia Ignatiania w Krakowie, Wydawnictwo WAM, 2016, p. 279–289.
- Mariani Andrea, „Aktywność jezuitów nadwornych prowincji litewskiej. Między ustawodawstwem zakonnym a praktyką“, in: *Rocznik Lituanistyczny*, 2015, t. 1, p. 37–82.
- Mariani Andrea, „Le strategie editoriali di Jan Poszakowski S.I. (1684–1757): Un contributo alla storia della letteratura religiosa del tardo barocco“, in: *Studia Europaea Gnesnensia*, 2013, t. 8, p. 207–238.
- Natoński Bronisław, „Poszakowski Jan Antoni (1684–1757)“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 27, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1983, p. 704–707.
- Rabikauskas Paulius, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002.
- Śnieżko Aleksander, „Materiały do historii prasy na Litwie w XVIII i XIX w.“, in: *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*, 1972, t. 11/4, p. 499–545.
- Šidlauskas Algirdas, *Istorija Vilniaus universitete XVI a. pabaigoje – XIX a. pradžioje*, Vilnius: Mokslas, 1989.
- Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 3, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1987.
- Ulčinė Eugenija, „Jėzuitai ir provincijos kultūra (Kai kurie jėzuitų veiklos aspektai puoselėjant lietuvių kalbą ir kultūrą XVI–XVIII a.)“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2007, t. 30, p. 43–57.
- Ulčinė Eugenija, „Vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai kaip universiteto istorijos šaltinis“, in: *Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai*, sudarė Eugenija Ulčinė ir Algirdas Šidlauskas, Vilnius: Mokslas, 1987, p. 5–24.
- Urbaitytė Rita, „Lietuvos jėzuitų vaidmuo naujienų perdavimo procese XVIII a.“, in: *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas*, sudarytoja Neringa Markauskaitė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012, p. 219–231.

- Vaicekauskas Mikas, „Pašakauskis (Pošakovskis, Poszakowski) Jonas“, in: *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 374.
- Vanagas Vytautas, *Lietuvių rašytojų sąvadas*, Vilnius: Vaga, 1987.
- Vanagas Vytautas, *Lietuvių rašytojų sąvadas*, antrasis pataisytas ir papildytas leidimas, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1996.
- Vanagas Vytautas, „Universitas linguarum Litvaniae autorystės problema“, in: *Knygotyra*, 2012, t. 59, p. 268–269.
- Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 17, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2010.
- Žąsinaitė-Gedminienė Jurgita, „XVIII amžiaus antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės universalieji laikmačiai: *Vilniaus ir Gardino kalendoriai*“, in: *Literatūra*, 2010, t. 52 (1), p. 7–19.
- Żukowska Justyna, *Jan Poszakowski - historyk z czasów saskich*, Słupsk: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, 2016.
- Żukowska Justyna, „Życie i działalność jezuitę Jana Poszakowskiego w świetle jego korespondencji i rękopisów“, in: *Słupskie Studia Historyczne*, 2013, t. 19, p. 87–99.
- Баженова Ольга, *Радзивилловский Несвиж. Росписи костела Божьего Тела*, Минск: Харвест, 2007.

Research into the Work of Jonas Pašakauskis SJ
(Poszakowski, 1684–1757) and the First Account
of His Life (*compendium vitae*)

Summary

The main aims of the article are the following: (1) to give a brief reminder of the facts of the life and work of Jonas Pašakauskis (Poszakowski) SJ of the Province of Lithuania (2) to briefly review Lithuanian and foreign research on this highly prolific mid-eighteenth-century writer, historian, translator, and compiler of the first calendars in the Grand Duchy of Lithuania and to draw attention to the relevance of further research, (3) to introduce the extant posthumous account of Pašakauskis's life written in the tradition and according to the regulations of the Society of Jesus (*necrologium, compendium vitae*). This is one of the central sources on the life of the Jesuit who contributed substantially to Lithuanian and Polish culture.

The Latin original and the annotated Lithuanian translation of this biographical text on Pašakauskis constitute a separate publication. The text of the obituary used for the publication is kept in the Archivum Romanum Societatis Iesu (Rome), while the copy of the obituary attached to the text of Pašakauskis's largest manuscript work, 'De viris illustribus Provinciae Lithuaniae', comes from the Jesuit archive in Cracow (Archiwum Prowincji Południowej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie).

KEYWORDS: Jonas Pašakauskis; Jan Poszakowski; necrology; *compendium vitae*; Jesuit Province of Lithuania.

Gauta: 2022 04 30

Priimta: 2022 06 01